

Amik Annamária – György Andrea

SZÁRAZ SZEMMEL

MÁRTON LÁSZLÓ: A KÁRPÓTLÁS. KALLIGRAM,
BUDAPEST, 2022.

Amik Annamária: Az első oldalon felismerhető az *Árnyas főutcában* is alkalmazott narrációs technika, amelyet leginkább konstruktív elbizonytalanításnak nevezhetnék: „Az olvasó azt hiszi, miután megtörtént a bemutatkozás, máris továbbléphetünk.” Ám itt mégsem él vele olyan intenzíven, ugyanis a lehető legkonkrétabb megállapításokkal teletűzdelt beszámolót kapjuk a szereplők életéről, kiemelten a főszereplő, Por Zsoltéről.

György Andrea: Por Zsolt neve arra utal, hogy viselője átlagember, egy *Jedermann*, aki holokauszt-túlélők gyermekeként Budapesten nő fel a Kádár-korszakban. A szülők (de az életben maradt nagymama és a rokonok is) súlyos traumákat hordoznak, amelyekről nem kívánnak tudomást venni. Félnék szembenézni a múlttal, inkább az elhallgatást, a hazudozást választják, teljességgel hiányzik belőlük az önreflexivitás. Megtanultak túlélni, de élni már nem tudnak. Szülőként kudarcot vallanak, gyakorlatilag minden hibát elkövetnek, ami gyerekevelésben elkövethető.

AA: Két szereplői kategóriát figyelhetünk meg: az egyik az asszertív, akinek még a körülményei is érdekét szolgálva játszanak össze, „így tehát túlélte”, mint például Magda néni; a másik pedig a határozatlan, mások által irányított, aki bevonzza az események kedvezőtlen alakulását, így „ennek ellenére túlélte”, mint például Porzsolt Árpád. A kettő közötti feszültség alakítja a cselekményt.

GyA: A mélydepressziós anya, akinek többszöri próbálkozás után sikerül véget vetnie az életének, a gyáva, meghunyászkodó apa, „a hétköznapi fasizmus” gyakorlója, aki fia brutális bántalmazásával vezeti le szorongását – mind olyan viselkedésmintákat hagyományoznak elsőszülöttjüknek, amelyektől nagyon nehéz eltérni, de Por Zsoltnak mégis sikerül, ettől válik különlegessé a története.

AA: A regény olykor kibírhatatlanul fájdalmas iróniával és nyíltsággal ábrázolja azt a folyamatot, amely során Porzsolt Ernő, aki irtózik a név-változtatás bürokráciájától, végül nemcsak névleg, hanem karakterében is levetkőzi a toxikus családi örökségtől szenvedő Ernőt, és Por Zsoltává válik.

GyA: Por Zsolt édesanyja halálakor, zokogó családjától eltérően, képtelen sírni. „Az ő szeme száraz maradt, és ezzel a száraz tekintettel szeretne volna látni a tényeket” – parafrázálja a narrátor Petri György sorát („Az én szemem száraz. Nézni akarok veled.”). A múlttal való szembenézés fájdalmas vágya az első lépés afelé, hogy a főhős hiteles életet élhessen.

AA: Az átörökölt mintáktól úgy szakítja el magát, mint ahogyan gyermekkorában próbálta két játékra bontani a kisautóra szerelt felhúzó, csak dobolni képes macskát. A Porzsolt családnevet is így választja ketté, és lesz belőle Por Zsolt, az Ernő elhagyásával. A névapírítás szerencsére sikeresebb, mint a gyermekkori játékszaporító akció.

GyA: A regény tehát egy *Bildungsroman*, értelmezésem szerint happy enddel, annak a folyamatnak az érzékeny bemutatása, ahogyan Ernő elkezd Zsoltává válni, és végül azzá is lesz.

AA: Egyúttal a diszfunkcionális család minden eddigénél fojtogatóbb képe. A család életét nemcsak belülről bomlasztja az emberi gyarlóság, hanem a makrokörnyezet is meghatározza. A szocializmus korrajza számomra eltörpült a családi mikrovilágban pusztító pszichoterror mellett, amelynek kiemelt célpontja a függetlenségre tett bárminemű kísérlet.

GyA: Márton László érzékletesen ábrázolja azt, ahogyan a tágabb közeg a szűkebbet, a társadalom a családot alakítja. Még ha „puha” is a diktatúra, szabadságkorlátozó módszerei, ellenségképe észrevétlenül beszivárog a családba. A mostohaanya például annak érdekében, hogy házasságát ne ássák alá újdonsült férje gyerekei, rendszeresen olvassa Por Zsolt naplóját, levelezését. Amikor pedig gyanúját igazoló bejegyzést talál benne, akkor kötelességének érzi elkobozni a leveleket mint bizonyítékokat. Nem véletlen, hogy a fiatal Por Zsolt rendkívül nyitott a művészi alkotások befogadására, hiszen azok az önmegértés terápiájának a lehetőségét kínálják, miközben szülei (szintén nem véletlenül) korlátozzák a könyvek olvasását, és kifejezetten két filmtől tiltják el, az egyik éppen a *Lear király*, a másik pedig Antonioni *Zabriskie Point*-ja.

AA: Por Zsolt kifinomult pszichológiai érzéssel, vagy talán a detektív logikájával kérdez rá folyton a családi múlt miértjeire, a felelőségekre, de a családhoz lazábban kötődők háttere is érdekli. Jellemző, hogy az osztálytársa házi feladatát megírja, míg a sajátjára már nem marad energiája.

Végül az átörökített nyavalyák tudatosításával és az azok elleni fellépéssel a képzelete belső világába húzódó megfigyelőből a saját élete hajójának határozott kormányosává válik.

GyA: Két történetzál fejthető fel a regényben: a főhős életútjával párhuzamosan halad a Covid-világjárvány kibontakozása, amely a szerző, és ennél fogva Por Zsolt történetének az alakulását is befolyásolja. Az elbeszélést ritmikusan, összesen öt alkalommal szakítják meg a szerző-narrátornak a monológjai, amelyek a regény megírásának folyamatára reflektálnak. Az önreflexiók előszeretettel elemzik az elbeszélő és a főhős viszonyát, de sorának fordulópontjait is jelzik.

AA: A markáns narrátori hang engem leginkább Alfred Döblin *Berlin Alexanderplatz* című regényének az elbeszélőjére emlékeztetett, aki szintén az olvasóhoz intézett beszólásokkal adja elő a valahová jutás történetét, levonva saját explicit következtetéseit, esetleg jelezve az értelmezéssel kapcsolatos bizonytalanságait: „elbeszélőként nem utólag nem mernék megesküdni rá”. Mint egy séf, úgy hívja elbeszélői látványkonyhájába az olvasót: „... Nagymamánál. (Nagy kezdőbetűvel írom, mert ez lesz a tulajdonképeni neve.)”

GyA: A könyv felénél az onnipotens narrátor-teremtő egyszer csak bejelenti, hogy jóra fordítja teremtménye, Por Zsolt sorsát, beadja neki a védőoltást, hogy immunissá tegye toxikus családjával szemben. És ekkor megtörténik a csoda: Por Zsolt saját üstökétől fogva húzza ki magát a mocsárból, néven nevezi szülei hazugságait, külső segítség nélkül végighalad az önismeret útján, és megszabadul az ártó családi mintáktól. Lélektanilag ez a fordulat nem kellőképpen motivált, a hősnek csupán azért adatik meg a gyógyulás lehetősége, mert az elbeszélő hatalmánál fogva úgy döntött, hogy beoltja „boldogtalanság és szerencsétlen sors ellen”.

AA: Számomra ez a pszichológiai meglepetés finoman sugallja, hogy nemcsak kiszámítható, hanem rejtett, mondhatni a kegyelem dimenziójába tartozó erők is formálják az emberi sorsot. De nemcsak a narrátor gyakorol formáló hatást szereplőjére, hanem ez fordítva is érvényes. Ahogy Por Zsolt fokozatosan függetlenedik az életerejét „vérszopó vámpírként” apaszó nagyanyjától, és apránként hámozódik le a hallgatás a gyermekkori bánatalmazás emlékeiről, úgy erősödik fel a narrátor karaktere. Többet tudunk meg róla, munkájáról, az életében zajló történésekről, amelyek háttere a számunkra is ismert világjárvány.

GyA: A harmadik személyben megszólaló elbeszélő tudatos tárgyilagossággal kíván viszonyulni a főhőshöz. Távolságtartását a Por Zsoltra húzott

képzeletbeli védőmaszkkal szemlélteti. Márton László úgy teremti meg ezt a maszkot, hogy a hivatalos stílusréteg nyelvi szövetére a humor, az ironia eszközeivel viszi fel az örkényi groteszk hatását kirajzoló mintázatot.

AA: Mesteri ironiájának egyik példája az, ahogyan a főszereplő neveinek váltakoztatásával érzékelteti a belső folyamatokat: „idősebbik unokáját is csak akkor láthatta, ha Ernő találkozni kívánt vele. Márpedig ezek a találkozások Por Zsoltnak egy idő után mindinkább terhére voltak”. Ironiája igen éles, s bár esélyt ad nemcsak az elszenvedőknek, hanem bizonyos mértékben az elkövetőknek is a felszólalásra, amikor például engedi előtörni a mindenki életét megmérgező vérszipoly nagymama saját elveszített élete miatti jogos keserűségét, a narrátor egy pillanatig sem válik annak védőügyvédjévé.

GyA: A szereplők életében nélkülözhetetlenné váló hazudozás a jogi nyelv lenyűgözően semmitmondó fordulataiban fejeződik ki. A regényben szép számban jelennek meg a gyilkosságra utaló hazug körülírások: „életvesztés”, „embervesztés szándékos előidézése”, „elvitték, és nem jött vissza”. Az ÁVH-s tiszt veri a feleségét, azaz „otthon is gyakorolja a hivatását”, illetve „szolgálati rutinból fizikai ráhatásban részesíti” az asszonyt. Az egyik szereplő állami gondozásba kerül, mivel szülei, akik Észak-Koreában és a Szovjetunióban dolgoznak, „szakmai elhivatottságból nem gyakorolhatják a teljes körű családi életet”.

AA: Az elbeszélő ugyan attól tart, hogy hősének sem tudja „kifizetni a kárpótlást, amely az egykori szóke kisfiú életvesztése miatt jár neki”, úgy tűnik, ezt mégiscsak lehetővé teszi számára azáltal, hogy elmeséli a történetét. A kárpótlás nem egy egyszeri esemény, amelynek szimbóluma az államtól kárrendezés címén kiutalt összeg lehetne, hanem Por Zsolt fejlődéstörténete, vagy saját szavaival: élete második kétharmada.